

Краєва О. А., Косова А. В. Удосконалення формату проведення хвилини вшанування пам'яті в закладах дошкільної освіти у час повномасштабної війни. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. 2026. № 2 (8). С. 144–152.

УДК 373.2.015.31:172.15].
091(477.411):355.01

This article is an Open Access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).
ISSN (print) 3041-1297, ISSN (online) 3041-1300

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2026-2-16>

О. А. Краєва¹, А. В. Косова²

¹Незалежний дослідник, м. Маннгейм, Німеччина

²Дошкільний навчальний заклад № 655, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9681-9966> – О. А. Краєва

<https://orcid.org/0009-0002-6651-4832> – А. В. Косова

angel.cosowa@ukr.net

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМАТУ ПРОВЕДЕННЯ ХВИЛИНИ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню оптимально ефективного, з точки зору вихователів, формату запровадження хвилини вшанування серед дітей закладів дошкільної освіти (ЗДО) міста Києва на початок п'ятого року війни в Україні. Запропоновано вживання дефініції «хвилина вшанування» суголосно контексту збереження сенсів, утілених у миті пам'яті та пошани до Захисників України та Героїв російсько-української війни. Метою статті є представлення емпіричних результатів експертних думок педагогів ЗДО за допомогою застосування питань авторської анкети. Як дієвий формат запровадження хвилини вшанування зазначено: власний приклад вихователя, скорочення тривалості, роз'яснення сенсу в поєднанні з введенням додаткового наочного матеріалу, упровадження звукового супроводу, «формат кола», використання додаткового символу з певним метафоричним сенсом (паперовий голуб, квітка пам'яті, свічка-муляж, зображення серця, сонця тощо). Наголошено на недирижувальній імплементації хвилини вшанування як сугестивного впливу на психіку дитини за створення спеціальних умов, утілених у «м'яких техніках» введення нової та/або складної за своїм емоційним змістом інформації (фонове супроводження хвилини вшанування під час провідного виду діяльності дошкільника за наявності або відсутності власного прикладу вихователя). Виокремлено відмінності у проясненні сенсу хвилини вшанування серед дошкільників різновікових груп: так, молодшим дошкільникам запропоновано проведення роз'яснень і бесід під час умовно «спокійних видів діяльності», старшим – організацію окремих бесід під час занять на морально-етичну та/або патріотичну теми. Наукову новизну представлено у вивченні психологічних аспектів оптимально дієвої імплементації хвилини вшанування у закладах дошкільної освіти станом на початок п'ятого року повномасштабної війни за відсутності чітко зазначених дослідницьких шляхів та прикладних психологічних доробок. Практичну новизну втілено у часткову імплементацію отриманих результатів у практику закладів дошкільної освіти міста Києва та розроблення методичних рекомендацій із психологічного супроводу. Визначено суттєві відмінності у застосуванні педагогічних методів упровадження хвилини вшанування серед старших і молодших дошкільників, запропоновано дієві навчально-виховні підходи організації проведення хвилини вшанування серед дітей 3–4 та 5–6(7) років.

Ключові слова: дошкільний вік, експертна оцінка, імплементація хвилини вшанування, молодший дошкільний вік, старший дошкільний вік, хвилина вшанування (ХВ), хвилина мовчання.

IMPROVING THE FORMAT OF THE “MINUTE OF SILENCE” IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS DURING A FULL-SCALE WAR

Abstract. This article examines the most effective format, from the educators' perspective, for implementing a commemorative minute among children in preschool educational institutions in Kyiv at the beginning of the fifth year of the war in Ukraine. The use of the term «commemorative minute» is proposed in accordance with the need to preserve the meanings embodied in acts of remembrance and respect for the Defenders of Ukraine and the Heroes of the Russian-Ukrainian War. The aim of the article is to present the empirical results of preschool teachers' expert assessments obtained through the use of questions from a questionnaire developed by the author. The following approaches are identified as effective formats for implementing the commemorative minute: the educator's personal example, shortening its duration, explaining its meaning in combination with additional visual materials, incorporating audio accompaniment, applying a «circle format», and using additional symbols with metaphorical significance (such as a paper dove, remembrance flower, symbolic candle, or images of a heart, the sun, etc.). The study emphasizes the non-directive implementation of the commemorative minute as a form of suggestive influence on a child's psyche through the creation of special conditions embodied in «soft techniques» for introducing new and/or emotionally challenging information. These techniques may include the background integration of the commemorative minute into the preschooler's leading activities, either with or without the educator's personal example. Differences in explaining the meaning of the commemorative minute to preschoolers of different age groups are also identified. For younger preschoolers, explanations and discussions are recommended during relatively calm activities, whereas for older preschoolers, separate discussions incorporated into moral, ethical, and/or patriotic educational activities are considered more appropriate. The scientific novelty of the study lies in its examination of the psychological aspects of the effective implementation of the commemorative minute in preschool educational institutions at the beginning of the fifth year of the full-scale war, in the absence of clearly defined research approaches and practical psychological guidelines. The practical significance is reflected in the partial implementation of the obtained results in the practice of preschool education institutions in Kyiv and in the development of methodological recommendations for psychological support. Significant differences were identified in the application of pedagogical methods for implementing the Minute of Remembrance between younger and older preschool children. Effective educational approaches to organizing the Minute of Remembrance for children aged 3–4 years and those aged 5–6 (7) years.

Key words: preschool age, expert assessment, preschooler identity, implementation of the commemorative minute, younger preschool age, older preschool age, commemorative minute (CM), minute of silence.

Постановка проблеми. Емпіричне дослідження присвячене вивченню оптимально дієвого формату імплементації хвилини мовчання (вшанування) в закладах дошкільної освіти (ЗДО) міста Києва та ґрунтується на впроваджені Закону України № 4783-IX від 11 лютого 2026 р. про загальнонаціональну хвилину мовчання, який офіційно закріплює щоденне вшанування загиблих унаслідок агресії РФ (Москви) о 9:00, зобов'язуючи органи влади та медіа забезпечувати інформування, консолідуючи суспільство та формуючи культуру пам'яті [8]. Так, метою чинного Закону є вшанування військовослужбовців і учасників добровільних формувань, полеглих під час виконання завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, а також медичних працівників, поліцейських, рятувальників, журналістів, волонтерів, мирних громадян, які загинули внаслідок війни.

Для нашої прикладної розробки є важливими попередньо впроваджені законодавчі ініціативи та накази МОН України, Департаменту освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), Управління освіти Дніпровської районної в місті Києві державної адміністрації, які регламентують обов'язкове запровадження щоранкової хвилини мовчання в усіх рівнях закладів освіти (Наказ від 01.12.2025) [2; 6; 7; 10].

Проблема імплементації хвилини вшанування та пошуку оптимальних форм її реалізації під час війни є гостро актуальною не лише тому, що вихователі ЗДО вимушені відшукувати ефективні техніки впровадження хвилини вшанування серед дошкільників різновікових груп, а й за відсутності чітких наукових підходів, практичних доробок. Саме тому науково-прикладний інтерес було втілено в емпіричному дослідженні дієвих авторських педагогічних підходів з оптимальних умов

ефективної імплементації хвилини вшанування серед дітей дошкільного віку (3–6 років).

Мета статті. *Загальною метою є детальне вивчення умовно ефективного формату запровадження хвилини вшанування серед дошкільників.*

Так, для вивчення експертних думок *застосовано авторську анкету*, що дала змогу виявити ефективні техніки імплементації хвилини вшанування в ЗДО м. Києва. Експертну оцінку проведено на базі закладів дошкільної освіти Дніпровського району міста Києва: ЗДО № 554, ЗДО № 655, ЗДО № 5 01, ЗДО № 319, ЗДО № 412 та ЗДО № 381. Вибірка становила 39 вихователів різних груп ЗДО та інших педагогічних працівників. До розробленої анкети включено 21 питання, спрямоване на вивчення як суб'єктивної експертної оцінки імплементації хвилини вшанування (ХВ) у ЗДО, так і дослідження її оптимально ефективного формату запровадження серед дошкільників. Варто зазначити, що суб'єктивну оцінку імплементації хвилини вшанування (ХВ) у ЗДО висвітлено у попередній розробці [2], окрім того, заплановане представлення тексту анкети та психологічних рекомендацій супроводу імплементації хвилини вшанування.

Першочергово варто наголосити, що ми пропонуємо зберігати сенси, втілені в миті пам'яті та пошани до Захисників України, її Героїв та всіх, чиє життя було забране внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, уживаючи замість розповсюдженої загальнозвичної назви з «колоніального минулого» – «хвилина мовчання», більш дотичну назву «хвилина вшанування», що включає у себе психологічно інтимну дію, спрямовану на вшанування пам'яті всіх згаданих та незгаданих вище Героїв російсько-української війни [2].

Виклад основного матеріалу. Одержані емпіричним шляхом результати охоплюють, по-перше, ефективний формат запровадження хвилини вшанування, по-друге, оптимальне місце проведення, експертні ідеї запровадження хвилини вшанування серед дітей молодшого (3–4 р.) та старшого дошкільного (5–6 р.) віку.

Ефективний формат запровадження хвилини вшанування. Першочергово увагу заслуговує думка 8% експертів із трансляцією *потреби в додатковому навчанні педагогічних працівників* із метою оптимального впровадження хвилини вшанування в ЗДО. Так, існує запит на розроблення та представлення не лише психологічних рекомендацій запровадження ХВ, а й «алгоритмізованих бесід» із дієвим змістом, які можна було б застосувати до дошкільників з оптимального пояснення сенсу хвилини вшанування, ураху-

ючи її мету, значення тощо; створення можливості обміну досвідом серед фахівців. Водночас заявлено стійкий інтерес до застосування умовно «пошанувальних казок» та/або «пошанувальних віршів» для дошкільників із метою недирижованого прояснення сенсу та сприяння їх розумінню.

Згідно з отриманими емпіричними результатами, третя частина вибірки (33%) наголошує на *потребі у регулярних та додаткових поясненнях сенсу проведення хвилини вшанування у вигляді бесіди, розповідей про героїв, демонстрації на власному прикладі як потрібно вшановувати пам'ять загиблих, застосування додаткового сигналу (на початку та завершенні ХВ), роз'яснення батькам* [5]: «Хотілося, щоб це була не лише формальність, бо так треба. Раз на тиждень я би проводила більш роз'яснювальну роботу з дітьми перед хвилиною, щоб нагадати, для чого, для кого ми це робимо!», «Це було б нагадування або бесіда, але не кожного дня, і не наголошувати, що захисники гинуть (і тому ми проводимо хвилину мовчання)», «Хвилина мовчання в ЗДО – це чутлива тема тому, що маленькі діти по-різному сприймають такі серйозні події. Тому перш за все треба дітям пояснити, що це повага до наших захисників, які боронили і боронять нашу країну від зла», «Розповіді про героїв», «Це дуже важливо. Ми повинні пояснювати дітям важливість цієї хвилини та своїм прикладом показувати, як саме вшановуємо пам'ять загиблих», «Ми вже впроваджуємо: налаштування, бесіда та звуковий супровід», «Співпраця з батьками, щоб удома акцентували увагу на хвилині мовчання і пояснювали, що це таке».

Абсолютно логічною з погляду методики введення нового матеріалу може виглядати рекомендація з *використання додаткового наочного матеріалу* під час прояснення сенсу хвилини вшанування [5]: «Додала б наочний матеріал, який можна було б показувати дітям для пояснення».

Незначна кількість фахівців (10%) пропонує *оголошення хвилини вшанування через гучномовець одночасно для всього закладу*: «Я б запровадила хвилину тиші (20–30 секунд) за загальним сигналом у садочку або групі. Без примусу, а із заохоченням», «Хвилина мовчання оголошується через загальний мікрофон. Це організовано і круто», «Було б зручно, якби через гучномовець відбувалася хвилина мовчання»; або ж *впровадження додаткового звукового супроводу хвилини вшанування* («Певний звук, який сигналізуватиме, що треба зупинитися та уважно послухати, потім оголошення про хвилину мовчання», «Робила б музичний супровід», «Варто використовувати аудіозапис»).

Вельми цікавою з погляду імплементації хвилини вшанування є думка 8% фахівців, що виокремлює та описує «*формат кола*» (*сидіння в колі на килимі або за круглим столом під час проведення хвилини вшанування*) [5]: «Ми з дітьми сідаємо в коло. Це створює відчуття об'єднання навколо спільної ідеї, надає відчуття підтримки», «Формат «сидячі в колі» працює добре. Дітям комфортніше з ритмічним звуком метронома, він асоціюється зі звуком серця», «Хвилину мовчання проводити за круглим столом, запалити свічку і покласти руку на серце».

Отже, фахівці частково потребують додаткового навчання з питань імплементації хвилини вшанування. До того ж увага акцентується на дієвості застосування не лише роз'яснювальних бесід, а й символічного змісту впровадження хвилини вшанування серед дошкільників у поєднанні з одночасним введенням прикладного наочного матеріалу, поруч із доцільністю її оголошення через гучномовець та організацією «формату кола».

До загального опитування вихователів долучено часткове спостереження, яке дало змогу підтвердити тезу, що прояв поведінкових та емоційних реакцій у дошкільників переважно залежить від тих чи тих підходів, застосованих фахівцем до організації процедури проведення хвилини вшанування [2]. Так, важливим для оптимального емоційного сприйняття дошкільниками є *факт наявності проведення бесіди або вступного слова перед оголошенням ХВ під час утворення кола або ж використання звукового сигналу про оголошення ХВ без додаткових пояснень*, відповідно до чого діти мають змогу зорієнтуватися та своєчасно зрозуміти, що відбувається початок ХВ, і самостійно утворити коло. І навпаки, коли *оголошення хвилини вшанування і збирання дітей у коло відбувається без попереднього додаткового вербального стимулу*, подібна емоційна реакція не спостерігається, дошкільники проявляють певну розгубленість, емоційну напругу тощо. За цієї техніки дітям емоційно важко витримати хвилину вшанування.

У разі використання першого підходу дошкільники виявляють більше розуміння в погляді, виражають сум, повагу, спостерігаються оптимально стабільний емоційний стан та певна зосередженість під час повернення до ігрової або навчальної діяльності. Завдяки ж використанню лише звукового сигналу, уникаючи додаткових пояснень, діти проявляють самостійність і самі намагаються утворити коло, але під час проведення ХВ орієнтуються на поведінку педагога, шукають поглядом підтвердження правильності своєї пове-

дінки, після чого повертаються з деякими складнощами до навчальної та/або ігрової діяльності, оскільки є недостатньо сконцентрованими. Таким чином, за умови відсутності попереднього психологічного налаштування дошкільників до процесу імплементації хвилини вшанування їх психоемоційний стан характеризується абсолютною дезорієнтацією у просторі та часі.

Тривалість хвилини вшанування. Пропозицію *скоротити хвилину вшанування* висловило 18% респондентів [5]: «Я б запровадила хвилину тиші (20–30 секунд) за загальним сигналом у садочку або в групі...», «Діти раннього дошкільного віку потребують коротшого інтервалу, дотримання абсолютної тиші – нереальне», «Із дітьми 3–4 років скоротити хвилину мовчання», «Не 1 хвилину, а 10 секунд». Як бачимо із вищенаведених висловлювань, вихователі частково орієнтуються на значно меншу тривалість заходу пошани, ніж в одну астрономічну хвилину, але при цьому подекуди оперують поняттям «хвилина тиші», що деяким чином змішує аспекти імплементації саме хвилини вшанування, оскільки такі «хвилини тиші» застосовуються у ЗДО саме заради тиші, аби дитина отримала час на умовне перезавантаження свого внутрішньопсихологічного стану, «побути саме в тиші заради тиші» [15; 16].

Щодо частоти проведення хвилини вшанування експертні думки розділено надвоє: 8% респондентів зазначають доречність проведення *хвилини вшанування або лише раз на тиждень*: «Проводила б хвилину мовчання лише по понеділках. У дітей дошкільного віку дитинство. Загиблих воїнів потрібно вшановувати, але не заганяти дітей у страх»; або ж *щодня* (43,6%) («Якщо є систематичне впровадження хвилини мовчання, тоді ніяких проблем не має бути», «Уважаю необхідним упровадити на постійний основі, діти поступово будуть розуміти необхідність проведення...»); залишковий відсотковий еквівалент вибірки утримався від висловлювання будь-якої думки із цього питання. Отже, частота впровадження хвилини вшанування залишається серед респондентів доволі дискусійним та відкритим питанням. Закриває розгляд цієї дискусії певною мірою чинний Закон України № 4783-IX від 11 лютого 2026 р. про щоденну офіційно закріплену загальнонаціональну хвилину мовчання загиблих громадян України та учасників війни з рф.

Натомість ідея *скорочення тривалості хвилини вшанування саме для дошкільного віку* має своє раціональне підґрунтя, ураховуючи незрілість їхніх психічних процесів, особливо дітей молодшого та середнього дошкільного віку.

Місце проведення хвилини вшанування. Зазвичай хвилина вшанування у дитячих колективах *проводиться на місці в групі ЗДО*. Часом трапляються випадки її імплементації *в укритті у разі повітряної тривоги*: «У нас в укритті проходять заняття. І хвилину мовчання ми вмикаємо самостійно в 9:00, незважаючи на те, який вид діяльності проводимо...». Час від часу сигнал повітряної тривоги може переривати впровадження хвилини вшанування. За цієї умови повторне її проведення в укритті не здійснюється, що є доволі логічним кроком.

Деякі ЗДО *оголошення хвилини вшанування втілюють по гучномовцю та з використанням додаткового звукового супроводу*, виконання гімну дітьми: «По гучномовцю оголошується хвилина мовчання. Усі зупиняються», «Мені подобається хвилина мовчання на радіо «П'ятниця». Раз на місяць міняється виконавець гімна. Гімн звучить по-різному. Дітям подобається зміна, бо їм цікаво саме щось нове», «Супровід годинника, після гімн України у виконанні дітей», «Аудіозапис».

Згідно з наступними даними (36%), стверджується, що хвилина вшанування *впроваджується загалом на основі поваги, розуміння, вдячності, дотримання тиші дорослими та дітьми як елемента морально-патріотичного виховання*: «Хвилина мовчання в ЗДО – це короткий, безпечний і регулярний ритуал тиші, який через приклад дорослого виховує у дитині емпатію, повагу та внутрішній спокій. Без слів «війна», «смерть», «загинули» для молодших і середніх груп. Акцент не на втраті, а на тиші, доброті, світлій пам'яті. Дитина має почуватися в безпеці», «У кожній групі хвилина мовчання проходить у тиші. Ми мовчимо разом (дорослі та діти) – це наша можливість сказати: дякуємо захисникам, ми пам'ятаємо всіх, хто загинув за Україну, за нашу свободу. Це стає нашим знаком поваги та пам'яті», «Виховання вдячності полеглим воїнам. Пам'ятати про їхній подвиг. Що вони віддали своє життя за вільну, незалежну Україну, український народ, мирне світле майбутнє кожного з нас. Виховувати патріотичність», «Це не «траурний захід», а перший урок громадянської солідарності через тишу та вдячність».

Таким чином, більше ніж третина фахівців упроваджує хвилину вшанування в освітньо-виховний процес як невід'ємну частину морально-патріотичного виховання дошкільників на засадах поваги, розуміння та вдячності. Під впливом обставин війни (повітряної тривоги), проводиться загальна для всіх груп хвилина вшанування в укритті ЗДО.

Експертні ідеї ефективного впровадження хвилини вшанування серед дітей молодшого дошкільного віку (3–4 років).

Приблизно третина респондентів (26%) зазначає, що дітям молодшого віку *вкрай складно зрозуміти сенс хвилини вшанування*: «Дітям цього віку важко це зрозуміти навіть після пояснень», що й не дивно, ураховуючи вікові психологічні особливості дошкільників (нестійкість когнітивних процесів, зумовлена віковими особливостями; часте відволікання уваги; переважання бажання гратися, спілкуватися відповідно до провідного виду діяльності та, як наслідок, несприйняття виховного процесу тощо).

У зв'язку із цим 21% фахівців наголошує на *потребі скорочення тривалості хвилини вшанування та/або недоречності її проведення серед дітей раннього та молодшого дошкільного віку* [5]: «Максимально коротка тривалість, 15–30 секунд буде достатньо. Критерій ефективності: діти зберігають спокій, а не терплять», «Із дітьми 3–4 років скоротити хвилину мовчання», «Не проводити її з дітьми такого віку», «Для таких дітей це зарано», «Не 1 хвилина, а 10 секунд», «Не втілювати зовсім»; *чи заміни на формат «тихої миті»* («У 3–4 роки ми вчимо просто мовчати (фізична дія)», «Використання формату «тихої миті»», «Дошкільнятам 3–4 років подавати хвилину мовчання як «тиху хвилинку», щоб подумати про добро і про людей, які нас захищають від зла», «Пояснювати дітям, що зараз буде «тиха хвилинка», що у цей час люди мовчать, щоб ушанувати наших захисників, які роблять добро»).

Припускаємо, що думка експертів щодо використання формату «тиха мить» може передбачати певне умовне зміщення акцентів та сенсів, оскільки зазвичай формат «тиха мить» передбачає виконання спокійної діяльності: малювання, складання пазлів, індивідуальні ігри з іграшками в тиші, виконання вправ на розслаблення із включенням заспокійливої музичної композиції та/чи релаксаційної мелодії. Загалом формат «тиха мить» триває 10–15 хвилин за загального поступового збільшення тривалості [15; 16].

Майже половина вибірки (44%) наголошує на *потребі впровадження звукового сигналу метрономом на початку та використання Гімну України наприкінці* [5]: «Один чіткий і постійний сигнал початку, до прикладу тихий дзвіночок, один удар по металофону (музичний інструмент, який видає дзвінкий, чіткий і короткий звук, використовується на святкових заходах), короткий звук вітру/дзвіночка. Адже, як відомо, один і той самий сигнал, за умови систематичного повторення, формує умовний рефлекс», «Ми проводимо хвилину мов-

чання, після слухаємо й співаємо Гімн України», «...ритмічний звук метронома допомагає зосередитись...».

Приблизно третя частина вибірки (26%) констатує *важливість пояснень та бесід із розкриття сенсу хвилини вшанування під час умовно «спокійних видів діяльності» та/або перед проведенням хвилини вшанування*: «Спокійний вид діяльності, бесіда, щоб був плавний перехід до хвилини мовчання», «Пояснювати дітям для чого потрібна хвилина мовчання», «Розповіді про героїв», «Формат сидіння в колі на килимі з коротким простим поясненням перед початком». Окремо акцентується на щоденному нагадуванні дітям про хвилину вшанування («Щоденно нагадувати заздалегідь та зупинитися на хвилину»).

Доречним, із точки зору 10% фахівців, є *залучення до співпраці батьків*: «Співпраця з батьками, щоб удома акцентували увагу на хвилині мовчання і пояснювали, що це таке», «Залучення батьків».

Долучаємося до точки зору 21% фахівців, які наголошують на важливості саме *педагогічного прикладу*: «Брати власну участь, оскільки діти наслідують педагога», оскільки ненав'язливий недирижувальний психологічний вплив почасти приносить більш дієвий впливовий результат на психіку дитини своїм суттєвим навіюванням (вселянням) [5]. Адже, як відомо, під суттєвістю, або навіюванням розуміють інформаційний вплив, який викликає відчуття, уяву, емоційний стан і вольові пробудження, а також впливає на вегетативні функції поза активною участю, без критично-логічної переробки сприйнятого [14].

Таким чином, однією з ефективних технік дієвого формату запровадження хвилини вшанування у ЗДО може бути недирижувальний непримусовий вплив на психіку дитини за умови створення спеціальних умов її імплементації як через власний приклад педагогів в установах, так і батьків удома. Під спеціальними умовами можна розуміти застосування непрямого опосередкованого впливу за допомогою застосування «м'яких технік» імплементації нової та/або складної за своїм емоційним змістом інформації (фонове супроводження хвилини вшанування під час провідного виду діяльності дошкільника за наявності або відсутності власного прикладу вихователя).

Як вище зазначалося, фахівці наголошують на *доцільності проведення серед дітей молодшого віку хвилини вшанування у «форматі кола» (практика сидіння або стояння в колі)*: «У молодшій групі ефективно проводити хвилину мовчання, сидячі за круглим столом, а не стоячі, як у старших групах». Так, вихователі перших молодших

груп (1,5–3 роки) пропонують дітям утворити коло, покласти руки на серце та послухати його звук та/або просять дітей пересидіти в тиші хвилину вшанування.

Вражаючим, із нашої точки зору, є той факт, що 10% вихователям не вдається помітити різницю у запровадженні хвилини вшанування серед дітей різного віку (раннього та старшого дошкільного віку): «Те саме, що і для старших дітей».

Як підсумок, фахівці акцентують на потребі скорочення тривалості хвилини вшанування та/або недоречності її проведення серед дітей раннього та молодшого дошкільного віку згідно з їхніми віковими психологічними особливостями. Відповідно до цього, подекуди впроваджується зміщений у сенсовому плані формат «тихих мить», який немає нічого спільного з імплементацією хвилини вшанування, лише є його замінником за умови врахування труднощів, із якими стикаються фахівці, намагаючись імплементувати хвилину вшанування серед зазначеної вікової когорти учасників. Серед іншого, як оптимальний формат пропонується щоденне попереднє нагадування дошкільникам про хвилину вшанування на тлі застосування постійного чіткого звукового сигналу або ж звукового супроводу метроному, подекуди з використанням Гімну України наприкінці.

Так, найбільш ефективними практиками для дітей молодшого дошкільного віку вважається проведення хвилини вшанування у «форматі кола» разом із додатковим застосуванням бесід або пояснень із розкриття сенсу хвилини вшанування під час умовно «спокійних видів діяльності» та/або перед проведенням хвилини вшанування. Окрему увагу приділено констатації ефективності власного прикладу вихователя під час недирижувальної імплементації хвилини вшанування.

Експертні ідеї ефективного впровадження хвилини вшанування серед дітей старшого дошкільного віку (5–6 (7) років).

Із результатів спостереження та бесід із фахівцями виявлено, що переважна кількість експертів під час імплементації хвилини вшанування орієнтується саме на дітей старшого дошкільного віку, що є логічним, оскільки, згідно з віковими психологічними особливостями, старші дошкільники постають більш зрілими в психологічному сенсі, здатними легше витримувати та виявляти вищий рівень розуміння сенсу запровадженого заходу пошани. Так, щоранку перед хвилиною вшанування може проводитися *бесіда з додатковим поясненням сенсу*, після чого зазвичай старшим дошкільникам пропонується допомогти вихователю підготуватися до проведення заняття (пороз-

кладати фарби, наочні матеріали, заготовки для аплікації на столи тощо); діти ж молодшого віку в цей момент можуть гратися або сидіти кілька хвилин у тиші на килимі.

Майже щодня після того *проводиться «ранкове коло»*, яке включає привітання, оголошення вихователем планів на день (заняття, цікаві заходи в групі), коротку групову гру, обмін новинами, комплімент один одному, або ж застосовуються різноманітні ігри на килимі на кшталт «побудови спільної вежі» (відповідно до настрою дитина вибирає цеглинка за кольором, розповідає, як провела вихідні). І лише після того проводиться заняття, оскільки більш молодшим дітям важко відразу переключати увагу на активні види діяльності одразу, що, беззаперечно, потребує часу для повернення їх до навчальної та/або ігрової діяльності.

Більше ніж половина вибірки (54%) акцентує увагу на *важливості у проведенні хвилини вшанування пояснень та бесід із старшими дошкільниками, до прикладу: «1–2 речення, спокійно, без деталей: «Ми мовчимо, щоб згадати людей і дітей, яких немає поруч, і побажати миру», «...упроваджувати хвилину мовчання треба, але пояснення повинні бути простими, без важких деталей», «Це мають бути попередні бесіди на морально-етичну тему. Виховувати вдячність воїнам, пам'ятати про їхній подвиг», «Пояснити, що це вшанування пам'яті наших загиблих героїв та жертв цієї війни», «Розмовляти з дітьми про це, пояснювати, чому ми це робимо...», «У 5–6 років учимо розуміти, заради кого ми це робимо (соціальна дія)», «Більше бесід і занять на патріотичну тему», «Налаштування, бесіда та звуковий супровід».*

Майже половина вибірки (46%) наголошує на *необхідності розуміння дітьми сенсу хвилини мовчання та виконання відповідних дій ушанування пам'яті: «Можна коротко пояснити зміст дійства, покласти руку на серце, послухати його стукіт», «Діти повинні розуміти про що йдеться, чому є хвилину мовчання, кого ми згадуємо», «Сидіння в колі, пояснення сенсу хвилини мовчання, ритмічний звук, як биття серця, плавне повернення до діяльності», «Рука до серця. Але я особисто вважаю, що хвилину мовчання має бути з чотирьох років. Хай це буде просто на рефлексі. Але саме усвідомлення цієї події прийде потім, у більш дорослому віці, коли дитина починає логічно мислити та аналізувати!», «Дошкільнята цього віку вже більш усвідомлено розуміють, про що йдеться. Тому впроваджувати хвилину мовчання треба, але пояснення повинні бути простими, без важких деталей».*

Незначна частка вибірки (8%) пропонує *використання метафоричного символу*. Такими символами можуть бути *паперовий голуб, квітка пам'яті, свічка-муляж, зображення серця, сонця* («1–2 речення, спокійно, без деталей: «Ми мовчимо, щоб згадати людей і дітей, яких немає поруч, і побажати миру», «Під час хвилини мовчання, тримати руку на серці, передавати по колу запалену свічку, подумки: казати слова вдячності нашим захисникам; казати, що ми завжди будемо пам'ятати наших полеглих воїнів, які віддали життя за нашу свободу, за наше майбутнє»). Головне тут не використовувати предмети гри.

Як і в попередньому випадку, 18% фахівців, які працюють зі старшими дошкільниками, виступають не лише за *зменшення тривалості хвилини вшанування* серед дітей зазначеного віку: «Тривалість – до 1 хвилини. Оптимально – 40 секунд. Діти цього віку вже можуть утримувати увагу довше, якщо розуміють «навіщо», але й роблять наголос на *потребі у роботі з батьками*. Як і, до речі, *важливості прикладу для дітей, зокрема власного*: «Головне – це приклад педагога. Якщо педагог усвідомлює важливість хвилини мовчання, то це все передається дітям! А якщо педагог виконує це формально, то немає ніякого сенсу», «Зразок дорослих», «Власний приклад».

Третина респондентів (34%) *упроваджує звуковий сигнал початку, завершення хвилини вшанування та використання Гімну України наприкінці або ж оголошення хвилини мовчання по гучномовцю*, що практикується в багатьох закладах («Фіксований початок і кінець: дзвіночок/тиха мелодія; завершення: слова «Дякую вам за тишу» або «Хвилину мовчання завершилась», «звуковий супровід», «Слухати гімн після хвилини мовчання», «Ритмічний звук, як биття серця», «Гучномовці», «Ми проводимо хвилину мовчання, після слухаємо та співаємо Гімн України», «Гімн України у виконанні дітей»).

Отже, для дітей старшого дошкільного віку, підкреслено важливість проведення бесід та прояснення сенсу хвилини вшанування; зроблено наголос на використанні звукового супроводу на початку та застосуванні Гімну України наприкінці, власному педагогічному прикладі, співпраці з батьками. Наголошено на доцільності проведення хвилини вшанування в колі на килимі або за круглим столом, до того ж із використанням метафоричного символу (паперового голуба, квітки пам'яті, свічки-муляжу, зображення серця, сонця тощо).

Основні відмінності у рекомендаціях вихователів щодо впровадження хвилини вшанування серед дошкільників різновікових груп спостеріга-

ються у проясненнях сенсу хвилини вшанування. Так, для молодших дошкільників пропонується проведення пояснень та бесід під час умовно «спокійних видів діяльності» на відміну від старших дошкільників, яким рекомендоване проведення окремих бесід під час занять на морально-етичну та патріотичну теми.

Для обох груп рекомендовано скорочення тривалості проведення хвилини вшанування, застосування недирективних «м'яких технік» імплементації хвилини вшанування (фонове супроводження хвилини вшанування під час провідного виду діяльності дошкільника за наявності або відсутності прикладу вихователя), імплементацію у «форматі кола» (у колі на килимі або за столом, із виконанням певних дій).

Висновки і перспектива подальших досліджень. У контексті збереження сенсів, утілених у миті пам'яті та пошани до Захисників України, Героїв російсько-української війни, запропоноване вживання дефініції «хвилина вшанування».

Однією з ефективних технік запровадження хвилини вшанування у ЗДО може стати недирективний вплив на психіку дитини за умови створення спеціальних умов імплементації хвилини вшанування або через педагогічний приклад в установах, або ж батьківський удома, утілений у застосуванні «м'яких технік» введення нової та/або складної за своїм емоційним змістом інформації, до прикладу фонове супроводження хвилини вшанування під час провідного виду діяльності дошкільника як за наявності, так і за відсутності прикладу вихователя.

Для обидвох груп дошкільників рекомендовано скорочення тривалості хвилини вшанування та застосування «формату кола». Водночас удаю стратегією може стати застосування метафоричного символу за умови, що це не є предметом гри.

Основні відмінності у рекомендаціях вихователів щодо впровадження хвилини вшанування серед дошкільників різновікових груп спостерігаються у поясненні сенсу хвилини вшанування. Так, для молодших дошкільників пропонується проведення пояснень та бесід під час умовно «спокійних видів діяльності» на відміну від старших дошкільників, яким рекомендовано бесіди під час занять на морально-етичну та патріотичну теми.

Перспективою подальших наукових пошуків є розроблення дієвих рекомендацій психологічного супроводу дошкільників під час організації хвилини вшанування.

Використання штучного інтелекту. Застосовано Chat GPT задля формування списку

використаних джерел (перекладу англійською мовою).

Список літератури:

1. Клібайс Т. В., Старинська Н. В., Краєва О. А. До проблеми життєстійкості та самоактуалізації як складників ресурсного потенціалу особистості. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка». Серія «Психологія. Серія «Медицина».* 2012. № 5. С. 772–780.
2. Косова А. В., Краєва О. А. Експертна оцінка особливостей імплементації хвилини мовчання (вшанування) у закладах дошкільної освіти Києва станом на кінець четвертого року повномасштабної війни. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія «Педагогіка та психологія».* 2026. № 1. С. 140–149.
3. Косова А. В., Краєва О. А. Експертна оцінка психологічних особливостей соціальної, особистісної, діяльнісної ідентичності дошкільників. *Актуальні проблеми психології.* 2020. Т. 14. № 4. С. 184–198.
4. Косова А. В., Краєва О. А. Психологічна підтримка життєстійкості вихователів під час війни : практичний посібник (електронний варіант). Київ, 2025. 231 с.
5. Краєва О. А., Косова А. В. Запровадження хвилини вшанування у закладах дошкільної освіти Києва. *Theoretical and practical dimensions of modern scientific knowledge* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Краків, Польща, 13–15 липня, 2026 р. С. 37–41.
6. Наказ Департаменту освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) від 24.11.2025 № 063-7273.
7. Наказ Управління освіти Дніпровської районної в місті Києві державної адміністрації від 02.12.2025 № 103/44-3715.
8. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вшанування пам'яті співвітчизників, які загинули внаслідок збройної агресії російської федерації : Закон України від 11.02.2026 № 4783-IX.
10. Про загальнонаціональну хвилину мовчання : Лист Міністерства освіти і науки України від 22.08.2025 № 1/17500-25.
11. Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022.
12. Сергієнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 376 с.
13. У Києві хвилину мовчання щодня оголошуватимуть через гучномовці системи оповіщення. URL:

<https://share.google/jRq8NwWuBf31GPcyY> (дата звернення: 10.05.2026).

14. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

15. What Is Quiet Time? URL: <https://www.responsiveclassroom.org/what-is-quiet-time/> (дата звернення: 10.05.2026).

16. Why quiet time is so important for children. URL: <https://selmar.edu.au/quiet-time-important-children/> (дата звернення: 10.05.2026).

References:

1. Klibais, T. V., Starynska, N. V., Kraieva, O. A. (2012). Do problemy zhyttestiikosti ta samoaktualizatsii yak skladnykiv resursnoho potentsialu osobystosti [On the Problem of Resilience and Self-Actualization as Components of the Resource Potential of Personality]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriya Pedagogika. Seriya Psykholohiia. Seriya Medytsyna*, 5, 772–780. [in Ukrainian].

2. Kosova, A. V. and Kraieva, O. A. (2026). Ekspertna otsinka osoblyvostei implementatsii khvylyny movchannia (vshanuvannia) u zakladyakh doshkilnoi osvity Kyieva stanom na kinets chetvertoho roku povnomasshtabnoi viiny [Expert Assessment of the Peculiarities of Implementing the Minute of Silence (Commemoration) in Preschool Education Institutions of Kyiv as of the End of the Fourth Year of the Full-Scale War]. *Visnyk Mizhnarodnoho ekonomiko-humanitarnoho universytetu imeni akademika Stepana Dem'ianchuka. Seriya Pedagogika ta psykholohiia*, 1, 140–149. [in Ukrainian].

3. Kosova, A. V., Kraieva, O. A. (2020). Ekspertna otsinka psykholohichnykh osoblyvostei sotsialnoi, osobystisnoi, diialnisnoi identychnosti doshkilnykiv [Expert assessment of psychological features of social, personal, and activity-related identity of preschool children]. *Aktualni problemy psykholohii*, 14(4), 184–198. [in Ukrainian].

4. Kosova, A., Kraieva, O. (2025). Psykholohichna pidtrymka zhyttestiikosti vykhovateliv pid chas viiny [Psychological support of educators' resilience during the war]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Kraieva, O. A., Kosova, A. V. (2026). Zaprovadzhennia khvylyny vshanuvannia u zakladyakh doshkilnoi osvity Kyieva [Implementation of a Minute of Silence in Kyiv Preschool Educational Institutions]. *Theoretical and practical dimensions of modern scientific knowledge*. Krakow, Poland, July 13–15, 2026, pp. 37–41. [in Ukrainian].

6. Departament osvity i nauky vykonavchoho orhanu Kyivskoho miskoi rady (Kyivskoi miskoi

derzhavnoi administratsii). (2025, November 24). Nakaz № 063-7273 [in Ukrainian].

7. Upravlinnia osvity Dniprovskoho raionu v misti Kyievi derzhavnoi administratsii. (2025, December 2). Nakaz № 103/44-3715. [in Ukrainian].

8. Pavelkiv, R. V., & Tsyhypalo, O. P. (2008). *Dytiacha psykholohiia* [Child psychology]. Akademvydav. [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada Ukrainy. (2026, February 11). Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vshanuvannia pamiati spivvitchyznykiv, yaki zahynuly vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: Zakon Ukrainy № 4783-IX [On amendments to certain legislative acts of Ukraine concerning honoring the memory of compatriots who died as a result of the armed aggression of the Russian Federation: Law of Ukraine No. 4783-IX]. [in Ukrainian].

10. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2025, August 22). Pro zahalnonatsionalnu khvylynu movchannia: Lyst № 1/17500-25 [On the nationwide minute of silence: Letter No. 1/17500-25]. [in Ukrainian].

11. Prezydent Ukrainy. (2022, March 16). Pro zahalnonatsionalnu khvylynu movchannia za zahyblymy vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Ukaz № 143/2022 [On the nationwide minute of silence for those who died as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: Decree No. 143/2022]. [in Ukrainian].

12. Serhiienkova, O. P., Stoliarchuk, O. A., Kokhanova, O. P., & Pasiaka, O. V. (2018). *Vikova psykholohiia* [Developmental psychology]. Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

13. U Kyievi khvylynu movchannia shchodnia oholoshuvatymut cherez huchnomovtsi systemy opovishchennia [In Kyiv, the minute of silence will be announced daily through the loudspeakers of the alert system]. (2026). Retrieved from: <https://share.google/jRq8NwWuBf31GPcyY> [in Ukrainian].

14. Shapar, V. B. (2007). *Suchasnyi tлумachnyi psykholohichnyi slovnyk* [Modern explanatory psychological dictionary]. Прапор. [in Ukrainian].

15. Responsive Classroom. (n.d.). What is quiet time? Retrieved from: <https://www.responsiveclassroom.org/what-is-quiet-time/>

16. Selmar Institute of Education. (n.d.). Why quiet time is so important for children. Retrieved from: https://selmar.edu.au/quiet-time-important-children/?utm_source=chatgpt.com

© О. А. Краєва, А. В. Косова

Науково-методична стаття

Дата першого надходження статті до видання: 02.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.10.2026